

II. Lajos Szomoró Dezső drámája a Madách Színházban

Ez történt Mohács előtt..., akár ez is lehetne a címe a Madách Színházban bemutatott — 50 esztendő után felújított — Szomoró-drámának, a II. Lajos királynak. Vagy még inkább: ez is történt Mohács előtt, hiszen a darab semmi esetre sem történelmi elemzés, nem is azzal a szándékkal íródott, mi sem volt távolabb Szomorótól — bármelyik drámáját olvassuk, nézzük —, mint az, hogy a történelem függönye mögé leselkedve, fölfelezzem valami új összefüggést, s azt megvilágítsa olvasó vagy néző előtt. A történelem nélküli színes drapéria, festett kanavász, ugyanolyan díszlet, mint *Szinte Gábor* szívet szorítóan szép reneszánsz teremlelképzése ezen a mostani bemutatón, Mátyás király egykori budai palotájának fából és vasonból színpadra álmódott égi mása; a történelem csak jellem Szomoró hősei számára, ugyanolyan jellem, mint *Mialkowszky Erzsébet* középkori kódexek illusztrációit idéző ruhái.

Szomoró írói becsületére vall, persze, az a tény, hogy díszletként és jelmezként Mohácsot, a Mohács előtti pillanatot választotta 1922-ben egy vesztett háború és egy bukott forradalom utáni hangulatban — ő, aki korábban évtizedekig Párizsban élt, és akinek a francia forradalomról csak annyi mondanivalója volt, hogy az „nagyon sok embert levágott”; akinek valószínűleg inkább csak *érelméleg*, mint *értelmileg* volt köze a háborúhoz és forradalomhoz. Vagyis nem tudatosan élte át őket, sokat emlegetett toronyszobájába zárkózva inkább csak megérezte, mi megy végbe körülötte, s ezt az érzését öntötte drámai formába.

Ebből következik, hogy Szomoróynál a cselekmény a drámának nem a leglényesebb része. Ami a színpadon történik, nem is túl bonyolult, nem is túl érdekes: mint Karinthy kisdíákja, aki előadás közben hazamegy, megtanulja a másnap leckét, és már az előadás vége előtt tudja, hogy a király úgyszólván Hunyadi Lászlót, mi is előre tudjuk, hogy a török igenis át fog kelni a Drávan, hogy az urak késlekedni fognak a hadbavonulással, hogy Szapolyai János felmentő serege nem fog megérkezni, és hogy II. Lajos király menekülés közben a Csele-patakba fullad... A történelmi drámák írói éppen ezért vagy új nézőpontból ismertetik, amit valamennyien jól ismerünk (ezt Szomoró nem tette), vagy megpróbálják a lehető legaprólékosabb lélektani realizmussal elének állítani azokat a történelmi figurákat, akiket mi nem ismerünk ugyan, de ők sem, s épp ezért a történelmi események festésénél jóval szabadabb kézzel ábrázolhatják őket. Ezt tette Szomoró: annak a közel ötven figurának, akik a darabban (a Madách Színház színpadán ennél valamivel kevesebben vannak) élnek lép, nemcsak keze, lába és kardja, hanem múltja, jelene és jövője is van; (ha ez utóbbi csak néhány napig, a mohácsi csata napjáig terjed is), elhisszük, hogy valóban éltek és haltak, — még akkor is, ha sejtjük, hogy a valóságban mindez nem pontosan így történt. Tétélezzük föl — bár ez nem valószínű —, hogy Szomoró minden ponton eltért a valóságtól, amikor hősei jellemét megalkotta: az egész drámát illetően akkor is hű maradt

a kor uralkodó hangulatához, s döntő kulcsot adott a kezünkbe Mohács megértéséhez.

„Adva van egy muzikus lélek, aki írónak született” — írta Karinthy Frigyes a II. Lajos bemutatója után — *egy elátkozott Beethoven, aki idegen bolygóra kerül, ahol nincsenek hangszerek, se hangszálak, ahol nem ismerik a hangjegyeket — csak szavak vannak és ezzel kell kifejeznie magát.* Szomoró monográfiájában veti fel a kérdést Réz Pál: hogyan, hogy senki nem jutott még eszébe operát írnia a II. Lajosból. *Ádám Ottó* ezúttal nemcsak arra kérte fel *Petrovics Emilt*, hogy rövid zenei bevezetőket írjon az egyes felvonásokhoz, hanem a szöveget kísérő zene nélkül is — *operaként rendezte meg a darabot, rátalálva a jelenleg talán az egyetlen hatásos előadási módra.* A lehető legkevésbé mozgással oldotta meg az egyes jeleneteket, pontosan kiszámítva: melyik szereplőnek hol kell elhelyezkednie az összhang zavartalanságának érdekében, hogy finoman lebegővé tegye a gyakran hosszú percekig mozdulatlan színpadképet. Ez a következetesen véghezvitt koncepció mindössze egyetlen ponton válik zavaróvá: a második felvonás nagy jelenetében, amelyben a nemességnek a mohácsi vést előkészítő bönösen nemtörődöm, országot, királyt és egy mást egyaránt cserbenhagyó magatartásáról értesülünk. Hogy itt minden egyes szereplő egy-egy külön világ, a többiekhez semmi köze, s hogy ezt Ádám Ottó a színpadon való elhelyezkedésükben is érzékeltetni akarván, egymástól távol helyezi el őket, nagyon is helytálló gondolat, de ennek festőileg tagolt megoldásához még a Madách Színház színpada sem elég tágas, s így a magyar uralkodó osztály képviselői egy kissé azt a hatást keltik, mintha gimnasztikai szabványokhoz készülődnének, *nyitódj! és igazodj!* vezényszavak után.

A *Madách Színház* kiváló előadásához ugyanúgy hozzátartozik az összehangolt együttes játék, mint a főszereplők kimagasló alakításai. Az összhangot mindössze egy szereposztásbeli tévedés zavarja: *Koltai János* Szapolyaiként képtelen volt *Lajos* drámai ellenfelévé nőni, nemcsak szöveges jeleneteiben, hanem az előadásban olyan fontos néma pillanataiban is jelentéktelenebb volt annál, hogy igazi, „tétre menő” küzdelemnek lássuk kettőjük harcát. Annál is inkább, mert *Husztai Péter* rendkívül átgondolt, pontos alakítása a címszerepben igencsak magasra emeli a mércét. *Husztai* eljátszta azt a Hamletet, aki királyi lett, mi több: magyar király, s vele kapcsolatban igaztalannak érezzük azt a darabbeli megjegyzést, hogy „Felségteknek még van hazája más!”. A 18 éves Mária királynét illetően ez már igazabb lehet. *Almási Éva* játékból ugyanis jobban érződik az életéért, férjéért, trónjéért érzett aggodalom, mint az országáért. *Juhász Jácint* alakítását erő, dinamizmus, feszültség jellemezte.

Egy-egy új Szomoró-bemutató kapcsán felvetődik a kérdés: miért került sor a felújításra. Ádám Ottóval értek egyet, aki egy válaszában azt mondotta: „Inkább azt kérdezzük, miért nem került sor erre már előbb is?”

Bátki Mihály

Spanyol nyitás, japán özön

A velencei színházi fesztivál első felideje

A 31. velencei színházi fesztivál *Federico García Lorca* Yerma című, nálunk is sikerrel bemutatott drámájával nyílt meg. A címszereplő: a barcelonai társulat igazgatója, *Nuria Espert*. Az argentin származású, Párizsban dolgozó *Victor García* rendezése szcenikailag újította meg a művet, anélkül, hogy a bravúros színpadi szerkezethez igazított mozgásformákkal Lorca tragikus költői mondanivalóját is felfokozta volna. A színpad: rugalmasan kifeszített, hatalmas ponyvavál, amelyen a szereplők csak koreográfikus ringással közlekedhetnek. Ebben a hullámzó térben a szilaj szenvedélyű, meddő asszony tragédiája — a mágiák és a meztelenséggel tűzelt látomások kivételével — naturalizmusba lapsodó dikcióban pergett le. *Nuria Espert* alkotta, hangja, temperamentuma hivatott Yerma alakjának elhíthető megformálására. Am, az igazgató művésznő híven követte a rendező utasításait, aki viszont a maga alkotta színpadképek bővítésében nem aknáta ki főszereplője képességeit. Így csak fenttartással érthető egyet a kitűnő *Peter Brook*kal, aki a Párizsban mellette dolgozó *Victor García* Yermájáról azt írta, hogy „egyik legjobb színházi előadás, amit életében láttam”.

Nehéz tömören beszámolni a spanyol nyitást követő japán özönről, ami az öt bemutatott 11 darabjával, hat filmgyakorlatával, kísérletével, 10 ismertetőjével és számos sajtókonferenciájával, kerekasztal-megbeszéléseivel és a tokiói színházi emlékmúzeum anyagából rendezett kiállítással a közönségre zúdult.

Évekkel ezelőtt egy No-, majd egy Kabuki-előadást láttam Velencében. Ma is előbb bennem az annak idején keltet benyomás, mint ez a mostani: az ősi elemeket megújító japán színházi művészet „globális” bemutatására szánt látványt és információtájfut élményhordaléka. A neves tokiói Kanzen-iskola művészei 600 éves múltban gyökerező No-dramoletteket és Kyogen-szatírákat recitáltak, indultak, folytattak torokhangon, sikló léptekkel, táncmozdulatokkal, csattogó dobok és süvöltő fuvolaszó mellett. Egy Kabuki-együttes 18. századbeli szerelmi történetet mutatott be, továbbá tánc-

kat, valamennyit a hagyományos japán színpadot csak szerényen jelző díszletezéssel, de pompás kosztümökben és maszkokban. Aztán következett a hagyomány-újító „Harmincak” csoportja, a Falubondja és Banya című tragédia- és komédiakísérletekkel, amelyekben az ősi színpadi formákat társadalmi közhelyekkel töltötték fel. Végül egy Ezopus-mese és egy Goethe-ballada „kyogenesítését” láttuk, nem túlzott lelkesedéssel. Lehet: a jóból is megárt a sok, sőt az is valószínű, hogy a japán színházi hagyományok képviselőinek nem színe-java jutott el a fesztiválra. Az ezeréves japán színház történetét bemutató kiállítás hi-telesebben érzékeltette a távol-keleti színháznak a modern európai dramaturgiára gyakorolt hatását, mint a felsorakozott produkciók.

Elképzelhető, hogy ez előzmények nyomán milyen várakozás előzte meg, milyen érdeklődés kísérte, milyen siker követte *Peter Brook* Shakespeare-produkcióját a Royal Shakespeare Company művészeivel rendezett Szentivánéji álom bemutatóját. Hosszú angol-amerikai előadássorozat után a társulat ezzel a Shakespeare-művel 12 hónapos világ körüli vendégjátékra indul, október derekán érkezik Budapestre. A budapesti bemutatkozás előtt ildomtalannak tartanám ennek a sodró erejű Szentivánéji álom előadásnak előzetes bírálatát, értékelését. De sok-sok Szentivánéji álom-változat tapasztalata után elmondhatom: *Peter Brook* és művészei a színpadi bűbáj hihetetlen bőségével gazdagították a shakespeare-i varázslatot. Nemcsak teljes Shakespeare-szöveget tolmácsolnak hagyományt szegően, új megformálásban, hanem teljes shakespeare-i világot jelenítenek meg felszabadult játékosággal, a színpadi telitalálatok kifogyhatatlan változataival. *Peter Brook* nem vájkált metafizikai és pszichoanalitikai problémákban — megelégedett Shakespeare-rel; megelégedett azzal, hogy művészei megértették, átéltek, s testük minden rezzenésével, hangjuk minden árnyalatával színpadra szólították a költőt.

Velence, október.

Békés István

Így élt... Búvár zsebkönyvek, Játsszunk!

Új sorozatokat indít a Móra Könyvkiadó

Új sorozatokat indít a gyermekek számára a Móra Ifjúsági Könyvkiadó. Az *Így élt...* sorozatban még ebben az évben megjelenik *Hegedűs Géza Így élt Dózsa György és Fekete Sándor Így élt a szabadságharc költője* című, Petőfiről szóló munkája. A főként az általános iskolák felső tagozatosai számára írt művek — 200 képpel — átfogó ismereteket adnak nemcsak az ábrázolt személyekről, de az irodalomra, a művészetekre gyakorolt hatásokról is.

Színes tablókban gazdag kötetek lesznek a kiadó *Búvár zsebkönyvek* sorozatában megjelenő művei, amelyekben neves tudósok írják a képekhez fűződő magyarázó szövegeket. *Dr. Kalmár Zoltán*

tán Gombák, dr. Horánszky András: Vadvirágok és dr. Keve András madarakról szóló munkái még az idén megjelennek.

A *Játsszunk!* sorozatban most jelent meg *Varga Tamás Játsszunk matematikát* című három kötetre tervezett műveinek első része.

Kicsinyeknek szól a *Színes mesék* sorozat, illusztrált füzetek egy-egy mesét tartalmaznak.

Valóságos sci-fi almanach lesz a *Kozmosz Galaktika* sorozata, kemény fedelű füzetek a világ sci-fi irodalmának minden műfaját fellelik. A negyedévenként megjelenő számított füzetek filmről, irodalomról, kritikáról számolnak be.

Ez a cím némiképpen megtévesztő. Egyértelműbbé válik, ha ideírjuk annak a szimpozíonnak a címét is, amely éppen ma kezdődik Mátrafüreden: A kelet- és közép-európai felvilágosodásról. Sümegen a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tartotta vándorgyűlését Bessenyei György fellépésének 200 éves Kisfaludy Sándor születésének 200. évfordulója alkalmából, hogy szembenézzen a hazai késő-felvilágosodás kérdéseivel; most Mátrafüreden szinte folytatódik ez a megbeszélés a nemzetközi háttér- és összefüggésrendszer felvázolásával.

A felvilágosodás kutatása, a kor iránti érdeklődés világszerte egyre fokozódik. Az ok, amelyre *Valery, T. S. Eliot, Lukács György* és mások is már évtizedekkel ezelőtt rámutattak, az, hogy napjaink egyes törekvései és a XVIII. század illuminátusainak célkitűzései nem egy ponton mutatnak rokonságot, azonosságot. Hogy megérthessük jelenünket, birtokunkba kell venni a múltat a maga teljességében, valóságában.

Ennek a küzdelemnek, mert hisz erről van szó végső soron, egyik szakaszát figyelt három napon át a „Vár”. Bárhol gyűltek is össze a korszak kutatói programjukat teljesítendő: az Építőipar Válságát kulturteremtől az országút menti temetőig, a „nagyközségi kultúrházról” a gimnázium udvaráig, a sziklás hegykúpon magasló Sümeg vára szemmel tartotta a fejleményeket. A gyilkokjáró, a támpillérek, a dongaboltzatok a középkort idézik. Lent, a „tempevölgyi” síkon, a katólikus templom freskói, a termékeny

Felvilágosodás — Sümegen

„osztrák Tiepolo”: Anton Maulbertsch művei, az érett barokk formakultúráját kinálják. A földszintes kúriák sora a „táblalábú világ” hírnemőit. A történelmi koroknak, stílusoknak, világnézeteknek ebben a parádés díszletében kértünk tájékoztatást *Szauer József* akadémikustól és *Tarnai Andor* tudományos főmunkatársától a hazai felvilágosodáskutatás eredményeiről és terveiről.

— Feladatunk a teljes múlt birtokbavétele. Mindenekelőtt azokat a romantikus torzításokat kell félreállítanunk az útból, amelyeket a historizmus szemléletmódja, megszemélyesítve a módszert: *Toldy Ferenc* történetírói gyakorlata hagyományozott ránk. A „nagy személyiségek” kultusza és az egyenes vonalú fejlődés modellje, amely szerint például Bessenyei az „éretlen gyümölcs” és *Petőfi* a „beteljesedés”, távol áll a valóságtól. Az irodalmi fejlődés nem egyenes vonalú, nem organikus. Diszkontinuumok, sajátos, folytatás nélküli fejlődmények szakítják meg és tessék több ágúvá útját. A nagy személyiségek szerepét, jelentőségét tudomásul véve, nem szabad megfélemlíteni a fejlődés tartós vagy megszakított trendvonalairól. Másként szólva: a historizmus organikus fejlődési elve későbbi normák visszavetítése, olyan finalista, teleologikus szemléletmód, amely torzítja látásunkat.

— A megfrissülő felvilágosodáskuta-

tás tehát — a marxizmus-leninizmus történelemszemléletének bátorítására — a teljes valóság megragadására törekszik. Mit jelent ez a „teljesség” XVIII. századi irodalmunk vonatkozásában? — tesszük fel a kérdést *Tarnai Andornak*.

— Többek között azt, hogy a magyarországi latin nyelvű irodalomra is beágyazódik a fejlődésrajzba. Eppen az utóbbi évek során derült ki, hogy itt formálódott meg azok a gondolkodási szemlélet és költészeti toposzok (legalábbis egy részük), amelyek a XVIII. század második felében a magyar nyelvű irodalomban is megjelennek. Példaként csak annyit, hogy a honfoglalási eposzunkat is először latin nyelven alakította *Repszeli László* és *Schetz Péter*, az pedig kimutatható, hogy mindketten hatottak *Csokonai Árpádiára*. És folytathatók a sort a regényvel, amely szintén latin nyelven adott magáról először műfaji jelzést irodalmunkban.

— Vajon mindaz, amit az irodalomtörténet most feltár, helyére tesz, része lehet-e irodalmi közműveltségünknek, vagy csupán afféle tudományos belügy, múzeumi rekvizitum, esetleg iskolai „kötelező olvasmány”?

— Szögezzük le — mondja *Szauer József* —, hogy a felvilágosodás idején jött létre az a magyar irodalom, amelynek alkotásai a mai ember számára is olvasmányt jelenthetnek. *Csokonai, Fazekas,*

Kazinczy, Berzsenyi, és ne feledkezzünk meg *Sümegről* sem: *Kisfaludy Sándor* kései felvilágosodásának elégiás hangulatai esztétikai és gondolati élményt kínálnak a mi korunknak is. Persze más kérdés, hogy van-e ilyenféle olvasói igény? Véleményünk szerint lenne, ha a készülő tudományos monográfiákat, pl. *Bíró Ferenc* új Bessenyei-portréját, a tanulmánygyűjteményeket, a kritikái kiadásokat (a tízkötetes *Csokonait* és a 12 kötetes Bessenyeit) rugalmasan követné a közönség számára könnyen, olcsón, nagy példányszámban és állandóan hozzáférhető paper-back kiadás. Információt kell adnunk arról, amink van, és ez a tájékoztatás mindig aktualizálható, élővé formálható. Biztatásul és példaként csupán annyit jegyeznék meg, hogy *Olaszországban* legalább 10 különböző sorozat kínálja kedvező áron, népszerű formában *Itália* klasszikus íróit a mai olvasónak.

Úgy véljük, erre a lehetőségre (sőt kötelességre) a szakma szűkebb körén túl is figyelni kell. De a sümegi találkozó ténye és körülményei is megszívlelendő tanulságokat kínálnak. A „vándorgyűlés”, e már-már ódon hangzású fogalom új életre támadt. A helyi hagyományokat ápoló közösség tudata bátorítást és biztatást kapott a rendszerezett ismeretere: a tudományos kutatásra. Az ilyen se-reglések hatékonyan segítik elő a lokális tudományos műhelyek szerveződését. Ez pedig olyan eredmény, amely minden fáradozást megérdemel.

byp